

ТЕРНОПЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КОВАЛЬ Світлана Любомирівна

УДК 336.71

**ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ
РЕСУРСІВ БАНКУ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук

Тернопіль – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фінансів Тернопільського національного економічного університету Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Юрій Сергій Ілліч,
Тернопільський національний економічний університет,
ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент,
Васильченко Зоя Миколаївна,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, професор кафедри фінансів, грошового обігу
і кредиту

кандидат економічних наук, доцент,

Грудзевич Ярослав Васильович,
Львівський інститут банківської справи Університету
банківської справи Національного банку України,
професор кафедри банківської справи

Захист відбудеться « » грудня 2007 р. о годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 58.082.03 Тернопільського національного економічного університету
за адресою: 46000, м. Тернопіль, вул. Львівська 11а, ауд. 211.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського
національного економічного університету за адресою: 46000, м. Тернопіль,
вул. Львівська 11.

Автореферат розісланий « » листопада 2007 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

М. П. Шаварина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Прискорений економічний розвиток країни як необхідна умова інтеграції у світове співтовариство ставить перед державою певні вимоги. Успішність реформування економіки України, спрямованого на створення високоефективного ринкового господарства, значною мірою залежить від розвитку банківської системи, оскільки саме банки опосередковують рух капіталів, забезпечуючи перелив коштів між секторами економіки. Водночас здатність вітчизняних банків повною мірою вирішувати стратегічні завдання економічного зростання України залежить від рівня їхньої капіталізації.

Необхідна умова успішної банківської діяльності – достатній за обсягом й адекватний здійснюваним активним операціям власний капітал, який відповідає вимогам НБУ і забезпечує захист інтересів кредиторів банку та зміцнення довіри до банківських установ.

Активізація процесів нарощування власного капіталу банків як невід’ємна умова економічного зростання України і підвищення її конкурентоспроможності на світових ринках потребують розроблення питань як теоретичного, так і практичного характеру щодо формування власного капіталу як складової фінансових ресурсів банку.

Основні засади забезпечення банків власним капіталом і його роль у формуванні фінансових ресурсів досліджували такі зарубіжні вчені: Е. Гіл, Р. Коттер, Т. Кох, П. Роуз, Е. Рід, Дж. Сінкі, Д. Полфреман, Ю. Бабичева, А. Казак, В. Кисельов, В. Колесников, І. Лаврушин та ін.

Серед вітчизняних науковців, які займаються дослідженням проблем, пов’язаних з формуванням власного капіталу банків і підвищенням рівня капіталізації банківської системи, на особливу увагу заслуговують праці Г. Азаренкової, М. Алексеєнко, З. Васильченко, О. Васюренко, А. Вожжова, І. Гуцала, Я. Грудзевича, О. Дзюблюка, О. Заруби, Л. Костирко, А. Мороза, М. Савлука, С. Юрія та ін.

Хоча наукові напрацювання є доволі значними, зміна економічної ситуації породжує нові проблеми недостатнього рівня капіталізації банків України. З огляду на це комплексне дослідження питань, пов’язаних з формуванням та нарощуванням власного капіталу банку, набуває особливої актуальності, що і зумовило вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв’язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційне дослідження є складовою частиною науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету, що виконував колектив кафедри фінансів за темою «Удосконалення фінансових відносин в умовах становлення економіки ринкового типу» (державний реєстраційний номер 0101U002355) та планової комплексної теми, яку виконує кафедра фінансів «Фінансова політика в стратегії соціально-економічного розвитку України» (номер державної реєстрації

0105U000861). Внесок автора у виконання зазначених тем полягає в обґрунтуванні низки пропозицій щодо шляхів нарощування власного капіталу банків України та наближення вітчизняної банківської системи до міжнародних стандартів.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є поглиблення теоретичних засад власного капіталу банку та визначення його ролі у фінансових ресурсах, а також комплексне оцінювання забезпечення діяльності банківських установ власними коштами і розробка на цій основі практичних рекомендацій щодо нарощування власного капіталу.

Реалізація цієї мети зумовила необхідність визначення та вирішення таких завдань:

- узагальнити і критично проаналізувати теоретичні підходи до визначення суті фінансових ресурсів банку;
- уточнити економічний зміст поняття «власний капітал банку»;
- дослідити механізм формування власного капіталу, розкрити функціональне призначення його складових;
- здійснити структурний аналіз формування власного капіталу банків України;
- обґрунтувати необхідність регулювання власного капіталу банку з боку держави, запропонувати підходи до його вдосконалення;
- здійснити діагностування власного капіталу як складової фінансових ресурсів банку;
- окреслити основні напрямки підвищення рівня капіталізації вітчизняного банківського сектору.

Об'єктом дослідження є власний капітал як складовий елемент фінансових ресурсів банку в контексті його формування та підвищення рівня капіталізації банківського сектору України.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі формування власного капіталу банку та забезпечення його достатнього рівня.

Методи дослідження, використані у процесі виконання дисертаційної роботи, передбачають застосування загальнонаукових та емпіричних прийомів економічної науки, що ґрунтуються на системному підході. Крім цього, у процесі роботи застосовувались такі загальні методи досліджень, як історичний підхід (при дослідженні засад формування фінансових ресурсів банків та еволюції категорії «капітал»), вибірки, узагальнення, порівняння, групування (при дослідженні забезпеченості банків власними коштами), методи графічного зображення даних (при оцінюванні показників діяльності банків), методи економіко-математичного моделювання (при здійсненні діагностування власного капіталу).

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення вітчизняної та зарубіжної економічної науки, праці провідних фахівців у сфері банківської

діяльності. Інформаційною базою дослідження є законодавчо-нормативні акти, які регулюють діяльність банків, зокрема банківське законодавство, інструкції, положення та статистичні дані НБУ.

Наукова новизна одержаних результатів. До найбільш вагомих результатів, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи, належать:

вперше одержано:

- на основі системного підходу визначено суть, функції та складові механізму формування власного капіталу банку, який пропонується розуміти як цілісну систему фінансових методів та важелів, а також організаційну структуру банківської установи, які, спираючись на нормативно-правову та інформаційну базу, забезпечують формування власного капіталу на достатньому рівні. На відміну від поширеного загального поняття фінансового механізму, механізм формування власного капіталу банку має більш прикладний характер і пов'язаний із забезпеченням банківських установ власними коштами;

- розроблено модель діагностування власного капіталу як складового елемента фінансових ресурсів банку з метою системного дослідження взаємозв'язку та взаємозалежності фінансового результату від обсягу власного капіталу, що дало змогу визначити оптимальне співвідношення власного капіталу і зобов'язань банківської установи;

удосконалено:

- трактування фінансових ресурсів банку як сукупності акумульованих з різних джерел коштів, які формуються у процесі розподільчих та перерозподільчих відносин і використовуються у банківській діяльності з метою отримання прибутку. На відміну від наявних тлумачень, це визначення враховує такі основні аспекти, як джерела формування, матеріальний вияв фінансових відносин, право користування і мету використання;

- визначення термінів «ресурсний потенціал банку», «банківські ресурси» та «банківський капітал». У цьому контексті здійснено чітке розмежування, що дало змогу конкретизувати названі поняття: ресурсний потенціал – це кошти банку, задіяні у діяльність у певний момент часу, а також ті ресурси, які потенційно можуть бути залучені банком; банківські ресурси – це власні, залучені та запозичені кошти, які використовуються банківською установою; банківський капітал – це та частина банківських ресурсів, які мають здатність приносити дохід;

- теоретичні підходи до тлумачення власного капіталу банку, який слід розуміти як власні і прирівняні до них кошти, котрими володіє, користується та розпоряджається банк для забезпечення ефективної банківської діяльності. Такий підхід, на противагу іншим, дає змогу зосередити увагу не лише на джерелах формування та призначенні власного капіталу банку, а й враховує його юридичну суть;

дістало подальший розвиток:

- визначення функцій власного капіталу банку, а саме виділено і обґрунтовано оціночну функцію, яка відображає здатність власного капіталу виступати одним з найважливіших показників діяльності банку;
- розробка комплексу заходів, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності та міжнародному визнанню вітчизняної банківської системи, зокрема створення внутрішньої системи оцінювання ризиків з використанням теорії ймовірностей і математичної статистики, всебічне розкриття банками інформації.

Практичне значення одержаних результатів. Наукові положення, розроблені у дисертаційному дослідженні, ґрунтуються на сучасних теоретичних підходах до визначення ролі власного капіталу в системі фінансових ресурсів банку. Комплексний аналіз забезпечення банків власними коштами проведено на основі статистичної бази НБУ, що дало змогу виявити наявні проблеми та сформулювати практичні рекомендації щодо підвищення рівня капіталізації вітчизняного банківського сектору, які полягають у таких положеннях: 1) обґрунтування доцільності розроблення програми управління репутацією банку та впровадження у практику комплексу заходів, що забезпечать формування позитивного іміджу установи і сприятимуть трансформації коштів населення в акціонерний капітал; 2) складення пропозицій щодо необхідності впровадження внутрішньобанківської системи управління ризиками, яка відповідає стратегії розвитку банку; 3) обґрунтування впливу інформаційної відкритості на формування довіри до банку; 4) складення пропозицій щодо оптимального співвідношення власного капіталу та зобов'язань банку, які спираються на результати економіко-математичного моделювання.

Окремі положення і рекомендації, сформульовані у дисертаційному дослідженні, використовуються у практичній діяльності ВАТ «Електрон Банк» (довідка № 01/576 від 9 лютого 2007 р.) та ЗАТ АКБ «Львів» (довідка № 231/1–1 від 8 лютого 2007 р.).

Наукові результати, вміщені в дисертації, використовуються у навчальному процесі Тернопільського національного економічного університету на кафедрі фінансів при викладанні дисциплін «Фінанси», «Фінансове адміністрування установ і організацій», «Фінансовий менеджмент», «Фінансовий ринок» (довідка № 126–06/208-02 від 12 лютого 2007 р.), на кафедрі банківської справи при викладанні дисциплін «Банківські операції», «Гроші та кредит» (довідка № 126–06/208-01 від 12 лютого 2007 р.).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у роботі наукові результати, що виносяться на захист, висновки, рекомендації та пропозиції одержані дисертантом самостійно та є його науковим доробком. Дисертація є одноосібно виконаною роботою, в якій науково обґрунтовано та викладено авторський підхід до з'ясування суті власного капіталу банку, прагматизм його формування

українськими банками та визначено напрямки капіталізації вітчизняного банківського сектору.

Апробація результатів дисертації. Основні науково-практичні положення та результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах кафедри фінансів Тернопільського національного економічного університету, а також пройшли апробацію на 6 наукових та науково-практичних конференціях, серед яких: Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України» (м. Харків, Харківська філія Української академії банківської справи, 28 листопада 2001 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть» (м. Тернопіль, 20 лютого 2003 р.); науково-практична конференція «Розвиток фінансово-кредитних відносин» (м. Київ, Київський інститут банківської справи, 27 лютого 2004 р.); XI Міжнародна науково-практична конференція «Фінансово-кредитне стимулювання економічного зростання» (Луцьк, 3–5 червня 2005 р.); наукова конференція професорсько-викладацького складу «Проблеми фінансової теорії та практики в постстабілізаційний період» (м. Тернопіль, ТДЕУ, 13 квітня 2006 р.); наукова конференція професорсько-викладацького складу «Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в постстабілізаційний період» (м. Тернопіль, ТНЕУ, 8 квітня 2007 р.).

Наукові публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 13 наукових праць загальним обсягом 3,6 д. а. У тому числі 6 публікацій (2,4 д. а.) у наукових фахових виданнях, 6 (0,9 д. а.) – у збірниках праць за матеріалами наукових конференцій і 1 (0,3 д. а.) – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 191 сторінці, що містять 31 таблицю, 27 рисунків, 19 додатків на 40 сторінках. Список використаних джерел налічує 230 найменувань на 18 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету та основні завдання дисертаційного дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення роботи.

У першому розділі «**Власний капітал як елемент фінансових ресурсів банку: теоретико-методологічні основи**» узагальнено підходи до з'ясування суті фінансових ресурсів банків, розглянуто місце та роль власного капіталу як складової фінансових ресурсів банку, визначено його суть та функції, здійснено комплексне дослідження механізму формування власного капіталу банку.

Особливості трактування фінансових ресурсів банківських установ пов'язані зі специфікою діяльності, у процесі якої домінує рух фінансового капіталу, оскільки основною функцією банку є забезпечення активної участі у ринковій економіці всіх учасників ринку, тоді як для сфери матеріального виробництва рух фінансових ресурсів виконує лише допоміжну функцію.

Проведені у роботі дослідження підтвердили відсутність в економічній літературі єдиної думки щодо трактування фінансових ресурсів банку. На основі узагальнень різних підходів до визначення цього поняття запропоновано власне бачення, за основу якого взято джерела формування, матеріальний вияв фінансових відносин, право користування та мету використання.

Послідовне застосування системного підходу до тлумачення понять «ресурсний потенціал банку», «банківські ресурси» і «банківський капітал» дало змогу чітко розмежувати їх. Поняття «ресурсний потенціал банку» розглядається з позиції можливості банку формувати свої фінансові ресурси. Запропоновано розглядати банківські ресурси з точки зору джерел їхнього формування та права користування, а банківський капітал – як ту частину банківських ресурсів, які приносять дохід. Отже, досліджувані дефініції не взаємозаперечують одна одну, а характеризують внутрішню суть банківських ресурсів у різних аспектах і вказують на те, що їх не можна застосовувати як синоніми.

У дисертаційному дослідженні крізь еволюційну призму простежено зміну поглядів щодо розуміння категорії «капітал». Дослідження концептуальних підходів до трактування власного капіталу банку дає змогу стверджувати, що розглянуті визначення не мають комплексного характеру та єдиного підходу, бо це пов'язано зі складністю і багатогранністю досліджуваного поняття. Враховуючи основні сутнісні характеристики власного капіталу банку, автором сформульовано визначення, що базується на ознаках, які у сукупності конкретизують зміст означуваного поняття, і враховує джерела формування, право власності та призначення власного капіталу банку. На основі критичного аналізу поглядів науковців щодо функцій власного капіталу банку зроблено висновок, що наявні підходи до їхнього визначення не заперечують, а навпаки, доповнюють один одного, характеризуючи власний капітал банку в різних аспектах. Вчені, які вважають, що капітал виконує три функції (оперативну, захисну та регулюючу), узагальнюють їх, на відміну від тих економістів, котрі деталізують завдання, які виконує власний капітал банку. Таким чином, наявні розбіжності щодо кількості та змісту функцій власного капіталу банку доводять багатогранність досліджуваного поняття. На думку автора, досліджуючи призначення власного капіталу банку, необхідно додатково виділити оціночну функцію, яка виявляється в тому, що саме обсяг власного капіталу дає змогу попередньо оцінити ринкову вартість, фінансову стійкість і надійність банківської установи, а це визначається роллю власного капіталу як одного з найважливіших показників діяльності банку.

Проблему підвищення рівня капіталізації банківської системи України неможливо вирішити без належного теоретичного обґрунтування механізму формування власного капіталу банку, що викликає об'єктивну потребу в його визначенні як окремого поняття. На відміну від фінансового механізму діяльності банку, механізм формування власного капіталу банку має більш прикладний характер і пов'язаний з певними заходами, спрямованими на забезпечення банків достатнім обсягом власних коштів для здійснення ефективної діяльності та забезпечення конкурентоспроможності банківських установ. На основі системної оцінки запропоновано власне бачення механізму формування власного капіталу, яке базується на кібернетичному та управлінському підходах. Кібернетичний підхід полягає у дослідженні механізму формування власного капіталу як кібернетичної системи, що представляє собою замкнуте мікросередовище банку, яке об'єднує сукупність елементів певного функціонального призначення, взаємопов'язаних між собою та об'єднаних постійною взаємодією. На вході знаходяться грошові потоки, джерелом яких є фінансові ресурси засновників, акціонерів і потенційних інвесторів, кошти, які утворюються у процесі банківської діяльності та у мікросередовищі банку в результаті цілеспрямованого впливу механізму формують на виході готовий продукт – власний капітал банку.

Управлінський підхід передбачає, що механізм формування власного капіталу банку, характеризуючи сферу об'єктивно існуючих розподільчих відносин, властивих банківській діяльності, є складовим елементом фінансового механізму. З огляду на це для нього характерні такі основні риси, як фінансові методи, важелі та відповідне забезпечення (рис. 1).

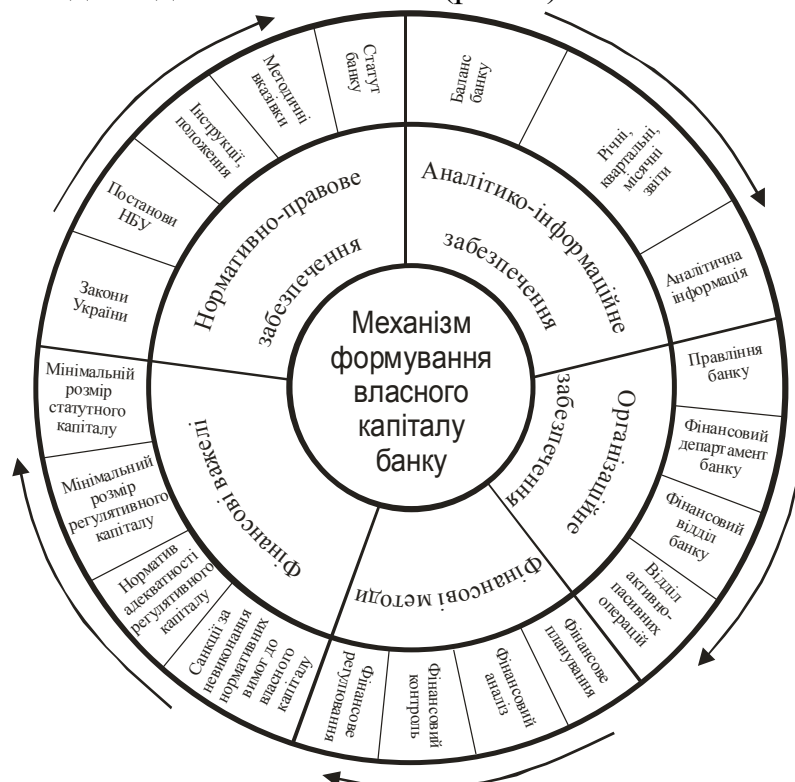

Рис. 1. Механізм формування власного капіталу банку

Механізм формування власного капіталу банку, з одного боку, зумовлений наявністю об'єктивно існуючих відносин, властивих банківській діяльності, а з іншого – він активно впливає на них і може успішно працювати лише за умови оптимального використання всіх його складових. З огляду на це у дисертації сформульовано дефініцію механізму формування власного капіталу банку.

У другому розділі «**Практичні засади забезпечення діяльності банків власними коштами**» проаналізовано забезпечення банків України власним капіталом як складовою фінансових ресурсів; здійснено оцінку джерел формування власного капіталу вітчизняних банків, а також досліджено практику регулювання НБУ власного капіталу та вивчено можливості запровадження рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання у вітчизняну практику.

На основі аналізу динаміки і структури фінансових ресурсів банківської системи України за 2000–2006 рр. встановлено, що власний капітал становить незначну питому вагу, причому впродовж аналізованого періоду спостерігається тенденція до зменшення частки власного капіталу банків з одночасним стійким зростанням зобов'язань банку, що вказує на зростання обсягів операцій із залучення та запозичення коштів (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка та склад фінансових ресурсів банківської системи України
за 2000–2006 рр.**

Роки	Власний капітал			Зобов'язання			Всього ресурсів	
	млн. грн.	питома вага, %	темпи зростання, %	млн. грн.	питома вага, %	темпи зростання, %	млн. грн.	темпи зростання, %
01.01.01	6447,7	17,4	–	30529,9	82,6	–	36977,6	–
01.01.02	7909,0	16,8	122,7	39294,9	83,2	128,7	47203,9	127,7
01.01.03	9983,3	15,6	126,2	53912,6	84,4	137,2	63895,9	135,4
01.01.04	12882,0	12,9	129,0	87352,5	87,1	162,0	100234,5	156,9
01.01.05	18421,4	13,7	143,0	115926,4	86,3	132,7	134347,8	134,0
01.01.06	25450,9	11,9	138,2	188427,1	88,1	162,5	213878,0	159,2
01.01.07	42566,1	12,5	167,2	297613,2	87,5	157,9	340179,3	159,1

Дослідження засвідчило, що хоча темпи зростання зобов'язань банків переважно випереджали темпи зростання власного капіталу та фінансових ресурсів загалом, обсяг власного капіталу банків стабільно зростав: від 6,4 млрд. грн. на 1 січня 2001 р. до 42,6 млрд. грн. на початок 2007 р.

У процесі аналізу встановлено неоднорідність структури фінансових ресурсів різних груп банків України. Так, співвідношення між власними коштами та зобов'язаннями банків, що належать до групи найбільших, великих та середніх упродовж 2000–2006 рр., відповідають загальним тенденціям, тоді як частка власного капіталу малих банків становила від 51,1% до 23,1%. Висока питома вага власного капіталу у фінансових ресурсах малих банків порівняно з іншими групами банків пояснюється більшою довірою вкладників до потужних банків.

У результаті проведеного аналітичного дослідження розподілу власного капіталу та зобов'язань між групами банків встановлено залежність між обсягом власного капіталу та можливостями залучати тимчасово вільні кошти фізичних та юридичних осіб. Так, найбільшими банками України (близько 10 банків) акумульовано понад 40% сукупного власного капіталу і понад 50% зобов'язань, тоді як власний капітал банків, які належать до групи малих (понад 100 банків), становить близько 25%, а зобов'язання – 10%, що пояснюється високим ступенем довіри до великих і стабільних банків з великим обсягом власного капіталу, в яких спостерігається концентрація клієнтури та фінансових потоків. Значну частину власного капіталу банків (близько 60%) становить статутний капітал, який упродовж 2003–2006 рр. зріс у 4,5 рази і становив на початок 2007 р. 26,3 млн. грн. Аналіз динаміки середнього обсягу статутного капіталу свідчить про значні розбіжності у групах банків. Так, на початок 2007 р. середній обсяг статутного капіталу банків, що належать до групи найбільших, становив 830,6 млн. грн., великих банків – 239,8 млн. грн., середніх – 121,6 млн. грн., малих – лише 56,5 млн. грн.

Регулювання власного капіталу вітчизняних банків здійснює НБУ шляхом встановлення нормативів капіталу. Проведений аналіз динаміки показника обсягу регулятивного капіталу банківської системи України засвідчує позитивні тенденції: впродовж 2001–2006 рр. спостерігається його зростання відповідно на 55,9%; 25,8%; 31,4%; 26,7%; 56,8%; 56,0%. На відміну від абсолютного значення регулятивного капіталу, виконання нормативу його адекватності характеризується зниженням: від 20,69% на початку 2002 р. до 14,19% на 1 січня 2007 р. (при нормативному значенні 10%), що свідчить про значний запас достатності капіталу вітчизняних банків та здатність більшості з них своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями. Зниження рівня адекватності регулятивного капіталу в межах нормативного значення слід оцінювати позитивно, тобто як здатність банків використовувати власний капітал більш ефективно.

У процесі дослідження міжнародного досвіду регулювання власного капіталу в контексті діяльності Базельського комітету з банківського нагляду та регулювання визначено низку проблем, пов'язаних із впровадженням у вітчизняну банківську практику положень Базеля II. З метою міжнародного визнання банківської системи України обґрунтовано необхідність впровадження окремих рекомендацій Базельського комітету у вітчизняну банківську практику.

Капіталізація прибутку є одним з найпростіших та найдешевших способів зростання капіталу. Проведений аналіз свідчить про недостатність прибутку як внутрішнього джерела зростання власного капіталу вітчизняних банків, тому капіталізація відбувається переважно за рахунок збільшення статутних та резервних капіталів, які входять до складу власного капіталу. Як свідчать проведені дослідження, здійснюючи емісію, банки можуть розраховувати на

таких потенційних акціонерів, як населення. Так, обсяг довгострокових вкладів фізичних осіб упродовж 2001–2006 рр. перевищував кошти суб'єктів господарювання, і на 1 січня 2007 р. вони становили відповідно 59,9 млрд. грн. та 20,7 млрд. грн.

Результати аналізу свідчать про зростання частки іноземного капіталу у статутному капіталі вітчизняних банків від 13,3% на початок 2001 р. до 27,6% на початок 2007 р. З одного боку, таке явище можна охарактеризувати позитивно, оскільки іноземні інвестиції у банківський сектор сприяють розвитку ринкової економіки України, впровадженню сучасних банківських технологій, розширенню асортименту та якості банківських послуг. З іншого боку, слід враховувати можливі наслідки поглинання зарубіжним капіталом українських банків. З метою захисту вітчизняного банківського сектору і збереження конкурентних переваг вітчизняних банків необхідно визначити правові інструменти регулювання обсягу іноземного капіталу в банківському секторі України та визначити оптимальну межу присутності іноземного капіталу в банківській системі.

Підвищення рівня капіталізації шляхом злиття чи поглинання банків є вагомим інструментом концентрації капіталу, що дає змогу зменшувати витрати і підвищувати прибутковість, але недопустимо застосовувати адміністративний тиск. У результаті аналізу показника прибутковості, розрахованого для кожного вітчизняного банку на початок 2005–2007 рр., виявлено, що найвищий рівень прибутковості має банк, який належить до групи малих. Щодо фінансового стану банків, прибутковість активів яких становить менше, ніж 0,25%, і оцінюється як «незадовільний стан», то такі банки є у всіх групах, що підтверджує думку про необхідність зваженого підходу і врахування фінансового стану банку при проведенні реорганізації банківських установ.

У третьому розділі **«Перспективи вдосконалення управління власним капіталом банку»** на основі економіко-математичного моделювання досліджено структуру фінансових ресурсів банків, визначено та обґрунтовано пропозиції щодо основних напрямків нарощування власного капіталу.

Проблему зміцнення ресурсної бази банку не можна зводити до нарощування обсягу різних видів ресурсів. Співвідношення між власними коштами та зобов'язаннями банку має забезпечити зростання прибутку банку і підвищити його фінансову стійкість. У дисертаційній роботі розроблено модель діагностування власного капіталу банку як складової фінансових ресурсів, що охоплює: визначення мети та характеристику об'єкта діагностування, оцінювання рівня концентрації власного капіталу банківської системи України, кількісний аналіз даних, побудову коридору питомої ваги власного капіталу та аналіз отриманих результатів.

За допомогою кількісного аналізу даних з використанням коефіцієнтів кореляції та детермінації встановлено існування прямої залежності між обсягом

власного капіталу банків і обсягом прибутку. При цьому слід зазначити, що найбільш щільний зв'язок між обсягом власного капіталу як фактором-чинником та прибутком як залежним фактором спостерігається у групі найбільших банків, тобто вагома частка змін обсягу отриманих прибутків найбільших банків зумовлена змінами обсягу власного капіталу.

Мінімальне значення коридорів питомої ваги власного капіталу за 2002–2005 рр. банків різних груп суттєво не відрізняється і становить 4–12%, тоді як максимальне значення цього показника для групи малих банків упродовж всього періоду досягає 100%, що не є характерним для банківських установ, які здійснюють діяльність переважно за рахунок залучених та запозичених коштів. Висока питома вага власних коштів малих банків пояснюється жорсткою конкурентною боротьбою, нижчим ступенем довіри до малих і маловідомих банків, що призводить до виникнення труднощів у залученні коштів юридичних та фізичних осіб.

У процесі діагностування власного капіталу отримано результати, які доводять, що, приймаючи рішення щодо структури фінансових ресурсів банку, доцільно забезпечити частку власного капіталу на рівні 10–15%. Це характерно для групи найбільших банків, якими акумульовано майже половину сумарного власного капіталу банківської системи, при цьому виявлено найтіснішу залежність обсягу прибутку від обсягу власного капіталу та найсуттєвіший вплив власного капіталу на прибуток звітного року при незначних коливаннях питомої ваги власного капіталу банків цієї групи.

Проведене дослідження джерел зростання власного капіталу вказує, що основними напрямками капіталізації вітчизняних банків є нарощування статутного капіталу банку, зростання прибутку та підвищення ринкової вартості акцій.

Дослідження динаміки темпів росту середнього обсягу власного та статутного капіталів банків різних груп за 2001–2006 рр. свідчить про випереджальне зростання статутного капіталу в групах найбільших та великих банків, що зумовлено їхньою надійною репутацією, тоді як для середніх та малих банків мобілізація додаткових ресурсів за допомогою випуску акцій є доволі проблематичною. У роботі вказано, що важливий фактор, який впливає на залучення нових та збереження наявних акціонерів – це репутація банку, що формується на основі достовірної інформації та аналітичного підходу до оцінювання банку впродовж тривалого періоду часу. На цій підставі доведено необхідність розроблення програми управління репутацією банку. Запропоновано комплекс заходів для створення позитивного іміджу та забезпечення конкурентних переваг банку.

Позитивна ділова репутація банку сприятиме не лише залученню нових акціонерів, а й зростанню ринкової вартості акцій і, відповідно, зростанню такої складової власного капіталу, як емісійні різниці. Можливість отримання

емісійних різниць тісно пов'язана з дивідендною політикою, яку здійснює банк. Проблема оптимального рівня дивідендної ставки є доволі актуальною: з одного боку, високий рівень дивідендів свідчить про успішну фінансову діяльність і водночас слугує рекламою для залучення нових акціонерів, а з іншого – вилучення частини коштів банку з обороту сповільнює процес накопичення власного капіталу. З огляду на це необхідно визначити економічно обґрунтований рівень дивідендних ставок, оскільки привабливість акцій того чи іншого банку визначається не лише обсягом дивідендів, а й стабільністю дивідендної політики.

Прибуток є основним внутрішнім джерелом нарощування власного капіталу банку. Проведений аналіз свідчить про стабільне зростання прибутку поточного року впродовж 2001–2006 рр. як по банківській системі загалом, так і по кожній з груп банків, причому темпи зростання прибутку банків, що увійшли до групи найбільших та малих, значно перевищили темпи зростання статутного капіталу. Однак незначна частка прибутку у власному капіталі свідчить про недостатність цього внутрішнього джерела нарощування власного капіталу банків України. Умовою зростання прибутку є використання у процесі банківської діяльності ефективного ризик-менеджменту.

Процес управління ризиками банку спрямований не на уникнення ризику взагалі, а на отримання відповідного рівня доходів за взяття на себе ризику. В таких умовах проблема високопрофесійного управління банківською діяльністю і врахування всіх факторів ризику набуває особливого значення, оскільки для банківської діяльності важливими етапами є передбачення, оцінювання та прийняття рішення про методи управління ризиком. Основне завдання ризик-менеджменту полягає в оптимізації рівня ризику та доходів, тобто у забезпеченні максимальних доходів при певному рівні ризику або мінімізації взятого ризику для отримання певного рівня доходів. У межах використання передового міжнародного досвіду банківської діяльності та впровадження рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду щодо функціонування досконалої системи управління ризиками запропоновано вітчизняним банкам розробити внутрішньобанківську систему управління ризиками, яка відповідатиме стратегії розвитку банку.

Таким чином, основними напрямками капіталізації вітчизняних банків є нарощування статутного капіталу банку, зростання прибутку та підвищення ринкової вартості акцій. Для цього українським банкам рекомендовано здійснити систему заходів, що забезпечать формування і зміцнення позитивної репутації банку, шляхом інформаційної відкритості; здійснювати стабільну дивідендну політику; використовувати у процесі діяльності міжнародний досвід ефективного ризик-менеджменту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теоретичних засад, практики та проблематики формування власного капіталу як складової частини фінансових ресурсів банку дало змогу сформулювати низку узагальнень, висновків та пропозицій.

1. Вихідною домінантою дослідження власного капіталу як елемента фінансових ресурсів банку стали теоретичні узагальнення, напрацьовані як вітчизняною, так і зарубіжною економічною наукою. На цій основі критично проаналізовано концептуальні підходи до визначення «фінансових ресурсів банку», «власного капіталу банку», «механізму формування власного капіталу банку» та запропоновано власне їх бачення.

2. У результаті аналізу динаміки власного капіталу як складової частини фінансових ресурсів виявлено тенденцію до стабільного нарощування фінансового потенціалу банківської системи України. Встановлено, що основна частина фінансових ресурсів формується за рахунок залучених та запозичених коштів. Виявлено неоднорідність структури фінансових ресурсів різних груп банків. З'ясовано, що близько половини власного капіталу і зобов'язань банківського сектору зосереджено у банках, які належать до групи найбільших. Встановлено залежність між обсягом власного капіталу банків та можливостями залучення тимчасово вільних коштів юридичних та фізичних осіб.

3. З'ясовано, що нарощування капіталу вітчизняних банків відбувається переважно емісійним шляхом. Вказано на випереджальне зростання статутного капіталу банків, які належать до груп найбільших і великих, що зумовлено довірою до потужних установ.

4. Виявлено, що переважна частина залучених ресурсів формується за рахунок коштів фізичних осіб, до того ж довгострокові кошти населення, які можна розглядати як джерело нарощування акціонерного капіталу банків, значно перевищують кошти суб'єктів господарювання. Запропоновано комплекс заходів, що сприятимуть трансформації коштів населення в акціонерний капітал банку: запровадження системи пільг для акціонерів, проведення стабільної дивідендної політики, здійснення заходів, спрямованих на підвищення довіри до банку.

5. У процесі дослідження виявлено тенденцію до зростання іноземних інвестицій у вітчизняний банківський сектор. Визначено негативні та позитивні риси присутності іноземного капіталу в статутному капіталі банків України. Доведено необхідність захисту вітчизняного банківського сектору від поглинання іноземним капіталом та збереження конкурентних переваг вітчизняних банків. Відповідно до цього, запропоновано розробити стратегію розвитку банківської системи України, в якій необхідно: законодавчо закріпити правові інструменти регулювання обсягу іноземного капіталу в банківському секторі; визначити оптимальну межу присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській

системі; на деякий період часу обмежити частку іноземного капіталу на певному рівні.

6. Обґрунтовано необхідність державного регулювання обсягу власного капіталу. З метою підвищення якості регулювання банківської діяльності та забезпечення стабільного функціонування банківської системи аргументовано необхідність врахування у вітчизняній практиці рекомендацій «Міжнародної конвергенції розрахунку власного капіталу і вимог до власного капіталу». До основних причин, що стримують впровадження Базеля II, зараховано: відсутність достатньої кількості рейтингових агентств для оцінювання всіх позичальників; неготовність клієнтів-позичальників оприлюднити інформацію про фінансовий стан і зазнати додаткових витрат на оплату послуг рейтингових агентств; відсутність достатнього обсягу статистичних даних для оцінювання кредитного ризику; неможливість застосування математичних моделей для оцінювання ризиків через недосконалість програмно-технічного забезпечення; необхідність підвищення кваліфікації персоналу.

7. Встановлено, що впровадження основних положень Базеля II у вітчизняну банківську практику потребує додаткових витрат та особливої підготовки як з боку НБУ, так і з боку банківських установ. Доведено необхідність впровадження окремих положень «Міжнародної конвергенції розрахунку власного капіталу і вимог до власного капіталу». Відповідно до цього, вказано що, НБУ доцільно здійснити такі заходи: 1) провести роботу для отримання сертифікованого україномовного перекладу «Міжнародної конвергенції розрахунку власного капіталу і вимог до власного капіталу» та забезпечити вільний доступ до цього документа; 2) для підвищення якості внутрішнього аудиту розробити: з урахуванням міжнародного досвіду методичні підходи до діяльності внутрішнього аудиту і вимоги до рівня кваліфікації аудиторів; рекомендації щодо запровадження обов'язкової програми підвищення кваліфікації аудиторів, ризик-менеджерів та бухгалтерів банків з вивчення положень Базеля II; 3) розглянути можливість диференційованого режиму нагляду за банками з урахуванням якості управління ризиками на основі завдань ризик-орієнтованого нагляду, максимально наближеного до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду для зменшення адміністративного тиску на банківські установи; 4) ставити вимоги до банків щодо розробки внутрішніх процедур управління ризиками; 5) на загальнодержавному рівні створити банк даних про позичальників, який містив би п'ятирічний строк кредитних історій; 6) розробити вимоги до банків щодо розкриття інформації, перелік якої встановлено третім компонентом Базельської угоди про капітал, у тому числі про операції банку, структуру власного капіталу, вимоги до капіталу за основними видами ризиків, рівень адекватності власного капіталу, політику банку щодо управління основними видами ризиків, опис систем внутрішніх рейтингів.

8. Проведено діагностування власного капіталу як елемента фінансових ресурсів, що дозволяє комплексно оцінити співвідношення власних коштів та зобов'язань банків України. На основі кількісного аналізу щільності зв'язку між обсягом прибутку та обсягом власного капіталу банків, а також побудови коридорів питомої ваги власного капіталу запропоновано забезпечити частку власного капіталу на рівні 10–15% фінансових ресурсів, що є характерним для групи найбільших банків.

9. Наголошено, що успішне функціонування банків та можливість залучення нових і збереження існуючих акціонерів в умовах конкурентного середовища значною мірою визначаються діловою репутацією банку. З метою формування позитивної репутації запропоновано розробити постійно чинну програму управління репутацією банку, в якій необхідно передбачити комплекс таких заходів: розміщення детальної інформації про діяльність банку, фінансовий стан, результати аудиторських перевірок на банківському сайті; публікування в засобах масової інформації рекламних матеріалів; забезпечення високої якості надання послуг та трудової дисципліни; здійснення профілактичних заходів щодо попередження протизаконних або помилкових дій персоналу; проведення благодійних акцій для створення позитивного іміджу та на підтвердження фінансового благополуччя.

10. З метою забезпечення зростання прибутку як внутрішнього джерела капіталізації в межах підготовки до запровадження рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду вітчизняним банкам запропоновано здійснювати комплекс таких заходів: 1) розробити внутрішньобанківську систему оцінювання ризиків; 2) забезпечити відповідність організаційної структури системи управління ризиками обсягу та складності операцій банку; 3) підвищувати вимоги до рівня кваліфікації персоналу; 4) мати у розпорядженні адекватне програмно-технічне забезпечення; 5) сформувати внутрішньобанківську базу даних, яка як за обсягом, так і за якістю дасть змогу здійснювати ефективне управління ризиками.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях

1. Коваль С. Л. Державне регулювання розміру власного капіталу банку // Вісник ТАНГ. – 2004. – № 6. – С. 86–92.
2. Коваль С. Л. Капітал банку: суть та значення // Наукові записки Державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2002. – № 12. – С. 154–157.
3. Коваль С. Л. Модель діагностики власного капіталу як складової фінансових ресурсів банків // Світ фінансів. – 2006. – № 4 (9). – С. 126–136.

4. Коваль С. Л. Напрями капіталізації вітчизняної банківської системи // Світ фінансів. – 2006. – № 2 (7). – С. 121–133.

5. Коваль С. Л. Теоретичні основи сутності капіталу комерційних банків / Збірник наукових праць. Вип. 5. – Острог: Острозька академія, 2003. – С. 129–138.

6. Коваль С. Л. Формування фінансових ресурсів комерційних банків // Фінанси України. – 2004. – № 7. – С. 110–115.

В інших виданнях

7. Коваль С. Л. Базель II: проблеми та можливості впровадження в Україні / Методологічні проблеми фінансової теорії та практики в постстабілізаційний період: Мат-ли наук. конф. проф.-виклад. складу. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С. 86–89.

8. Коваль С. Л. Депозитні кошти: сутність та роль у ресурсному забезпеченні банківських установ / Розвиток грошово-кредитних відносин в Україні: Зб. мат-лів наук.-практич. конф. (27 лютого 2004 р.) / За ред. проф. В. П. Матвієнка. – К., 2004. – С. 50–52.

9. Коваль С. Л. Оптимізація структури фінансових ресурсів комерційного банку / Фінансово-кредитне стимулювання економічного зростання: Тези доп. XI Міжнародної наук.-практич. конф. – Луцьк, 2005. – С. 523–525.

10. Коваль С. Л. Основні аспекти акумулювання фінансових ресурсів комерційних банків / Актуальні проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи України: Зб. наук. статей. – Харків: Основа, 2001. – С. 40–41.

11. Коваль С. Л. Прагматизм забезпечення банків фінансовими ресурсами / Проблеми фінансової теорії та практики в постстабілізаційний період: Мат-ли наук. конф. проф.-виклад. складу. – Тернопіль, 2006. – С. 68–72.

12. Коваль С. Л. Проблеми залучення заощаджень населення як важливого джерела формування фінансових ресурсів банків / Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доп. Міжнар. наук.-теоретич. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених. – Тернопіль, 2003. – С. 277.

13. Коваль С. Л. Ресурсний потенціал банків України / Финансовая теория и политика современного государства. – Велико Тырново: АБАГАР, 2002. – С. 103–108.

АНОТАЦІЯ

Коваль С. Л. Власний капітал у системі фінансових ресурсів банку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2007.

У роботі здійснено комплексне дослідження теорії, практики та проблем забезпечення банків власним капіталом, запропоновано шляхи його зростання.

Узагальнено теоретичні підходи до визначення суті фінансових ресурсів банку. Розроблено авторський підхід до визначення власного капіталу банку. Проведено системне дослідження механізму формування власного капіталу банку, яке базується на кібернетичному та управлінському підходах.

Здійснено структурний аналіз забезпечення діяльності банків власними коштами. Доведено необхідність державного регулювання обсягу власного капіталу банку, розглянуто можливість впровадження у вітчизняну практику рекомендацій Базеля II. Досліджено основні джерела нарощування власного капіталу банку.

Запропоновано власну модель діагностування власного капіталу як складової фінансових ресурсів банку. Визначено основні напрямки нарощування власного капіталу українських банків.

Ключові слова: фінансові ресурси банку, власність, власний капітал банку, зобов'язання банку, механізм формування власного капіталу банку, статутний капітал, регулювання власного капіталу, достатність капіталу.

АННОТАЦІЯ

Коваль С. Л. Собственный капитал в системе финансовых ресурсов банка. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2007.

В работе проведено комплексное исследование теории, практики и проблем обеспечения банков собственным капиталом, предложены пути его увеличения.

Усовершенствованы теоретические подходы к определению сущности финансовых ресурсов банка. Проведен критический анализ точек зрения ученых относительно близких по смыслу понятий «ресурсный потенциал банка», «банковские ресурсы» и «банковский капитал», отмечены их общие черты и отличия. В данном контексте предложен авторский вариант определения этих понятий. На основании обобщения научных изысканий изложен авторский подход к определению собственного капитала банка. Обосновано, что функции собственного капитала выступают внешним проявлением его внутренней сущности и определяют роль в финансовых ресурсах.

Особое внимание уделено системному исследованию механизма формирования собственного капитала банка, основанного на кибернетическом и

управленческом подходах. С точки зрения кибернетики механизм формирования собственного капитала банка рассматривается как кибернетическая система, которая представляет собой закрытую микросреду банка, объединяющую совокупность элементов определенного назначения. Управленческий подход предусматривает пять составляющих элементов, а именно: финансовые методы, финансовые рычаги, нормативно-правовое, информационное и организационное обеспечение.

В работе проведен структурный анализ обеспечения деятельности банка собственным капиталом как составляющей финансовых ресурсов. Установлена зависимость между объемом собственного капитала и возможностью привлечения временно свободных средств физических и юридических лиц. Обоснован вывод о необходимости государственного регулирования объема собственного капитала. Рассмотрены основные положения «Международной конвергенции расчетов собственного капитала и требований к собственному капиталу» (Базель II). Отмечены основные проблемы реализации рекомендаций Базельского комитета в украинской банковской практике. Предложено НБУ осуществить ряд мероприятий с целью внедрения отдельных принципов Базеля II. Исследованы основные источники увеличения собственного капитала банков. Существенное внимание уделено росту иностранного капитала в уставном капитале отечественных банков. Обоснована необходимость государственного регулирования наличия иностранного капитала в банковском секторе с целью защиты национальной банковской системы.

Разработано модель диагностики собственного капитала банка как составляющей финансовых ресурсов. Установлено существование прямой зависимости между объемом собственного капитала банка и объемом прибыли.

В работе очерчены основные направления наращивания собственного капитала украинских банков. Обоснованы следующие пути увеличения собственного капитала банка: наращивание уставного капитала, рост прибыли, повышение рыночной стоимости акций на основе формирования и укрепления положительной репутации банка при условии обеспечения информационной открытости и применения эффективного риск-менеджмента.

Ключевые слова: финансовые ресурсы банка, собственность, собственный капитал банка, обязательства банка, механизм формирования собственного капитала банка, уставный капитал, регулирование собственного капитала, достаточность капитала.

ANNOTATION

Koval S. L. Equity Capital in the System of Bank Financial Reserves. – Manuscript.

Dissertation is to achieve the educational degree of the candidate of economic sciences according to the specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2007.

Complex research of theory, practice and problems of bank equity capital provision is carried out in the research, the ways of its growth are offered.

Theoretical approaches to the determination of bank financial reserves essence are generalized. The author's approach concerning bank equity capital is formed. System research of mechanism of the bank equity capital forming which is based on cybernetic approach and administrative point of view is carried out.

The structural analysis of banks activity providing by own funds is carried out. The necessity of the state regulation of the volume of the bank equity capital is proved, the possibility of Basel II recommendations implementation in domestic practice is described. Basic sources of the bank equity capital increase are investigated.

The model of the equity capital diagnostics as a constituent of financial resources of bank is developed. Basic schemes of Ukrainian banks equity capital increase are drawn.

Keywords: bank financial reserves, property, bank equity capital, bank obligation, mechanism of bank equity capital forming, core capital, equity capital regulation, capital sufficientness.

Підписано до друку 9.11.2007 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюкаторі.
Облік.-видав. арк. 1,1. Умов. друк. арк. 1,2. Зам. № Н049-07.
Тираж 150 прим.

Видавництво “Економічна думка” ТНЕУ
46004 Тернопіль, вул. Львівська, 11
тел. (0352) 43-22-18, факс (0352) 43-24-40